

Smikärr

Norra delen av Åland höjde sig redan under stenåldern över havet och gav sålunda möjligheter till bosättning. Längst i öster, på grussluttningarna mot Långberget och Orrdalsklinten, ligger de välkända boplatserna i Långbergsöda by.¹ I den nordvästra delen av Saltvik socken ligger stenåldersboplatserna Vassböle, Krokars i Näs by och Kriko i Ödkarby; utgrävningar har gjorts endast på Krokars.² Längst i nordväst ligger Geta-bergen, vars högsta punkt Geta Kasberg ligger 107 m över havet; i deras förterräng har noterats fyra platser med stenåldersbosättning.³ Den östligaste ligger i Östergeta by, på Dånöskiftet, 1250 m norrom stora landsvägen. I Västergeta by, i kanterna av ett sandtag mellan Bergdal parcell och Lillmossen (45 m ö.h.) har iakttagits kulturlager och rikligt med avslag av östersjöporfyr. De båda andra fyndplatserna ligger invid den byväg som från Västergeta by leder förbi Pellas till Bredmossen, helt nära varandra vid Kasbergets fot på Matts Staffans hemmans mark, Västergeta by, Geta socken. Dessa båda fyndplatser skall här presenteras.

De första fynden gjordes år 1941 av landskapsarkeologen Matts Dreijer i ett antal provgropar c:a 280 m NNW från Pellas manbyggnad och bestod av 24 lerkärlsbitar, brända ben, fragment av en slipsten, ett bryne av sandsten, två små skrapor och ett avslag av östersjöporfyr.⁴ År 1955 gjorde författaren en utgrävning med anslag från Statens humanistiska kommission och Ålands landskapsstyrelse. I utgrävningen deltog Torsten Edgren och under några dagar även Kristen Möllénhus (Trondheim). Fyndplatsen hade av Dreijer döpts till Varggropen, efter en liten sandgrop; då detta namn är nästan okänt på orten och tydligen efemärt, användes

¹ M. Dreijer, Ålands äldsta bebyggelse, FM 1940, s. 1 f.

² C. F. Meinander, Die Kiukais-Kultur, SMYA-FFT 53 (1954), s. 43 f.

³ Det finns en uppgift om slagskärvor vid Bredmossen, men platsen har inte lokaliserats. Om uppgiften är riktig, hör fynden sannolikt till den kamkeramiska tiden.

⁴ Ålands museum 137.

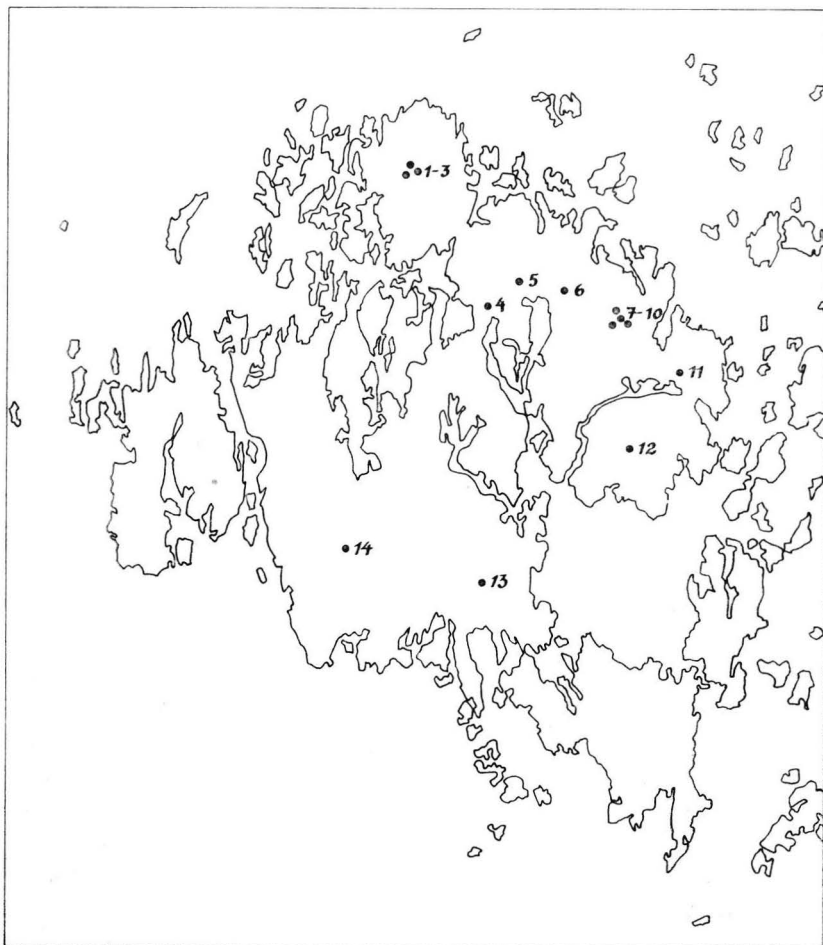

Fig. 1. Ålands grogkeramiska boplatser. 1—3 Geta-gruppen. 4 Kriko, Saltvik socken. 5 Krokars, Saltvik. 6 Vassböle, Saltvik. 7—10 Långbergsöda-gruppen (Källsveden, Alkärr, Glamilders, Svinvallen), Saltvik socken. 11 Hummelmyrshägnaden, Sund sn. 12 Kolsvidja, Sund sn. 13 Jettböle, Jomala sn. 14 Karsveden, Hammarland sn. Skala 1: 500 000.

senare namnet Smikärr efter den lilla mosse som ligger strax nedanom den rikare fyndplatsen. Namnet är visserligen inte idealiskt, men syntes mig dock vara det bästa av de till buds stående alternativen.

Smikärr övre

Den övre boplatzen vid Smikärr låg c:a 10 m västerom vägen till Bredmossen och 480 m norrom Pellas manbyggnad. I övre kanten av en liten

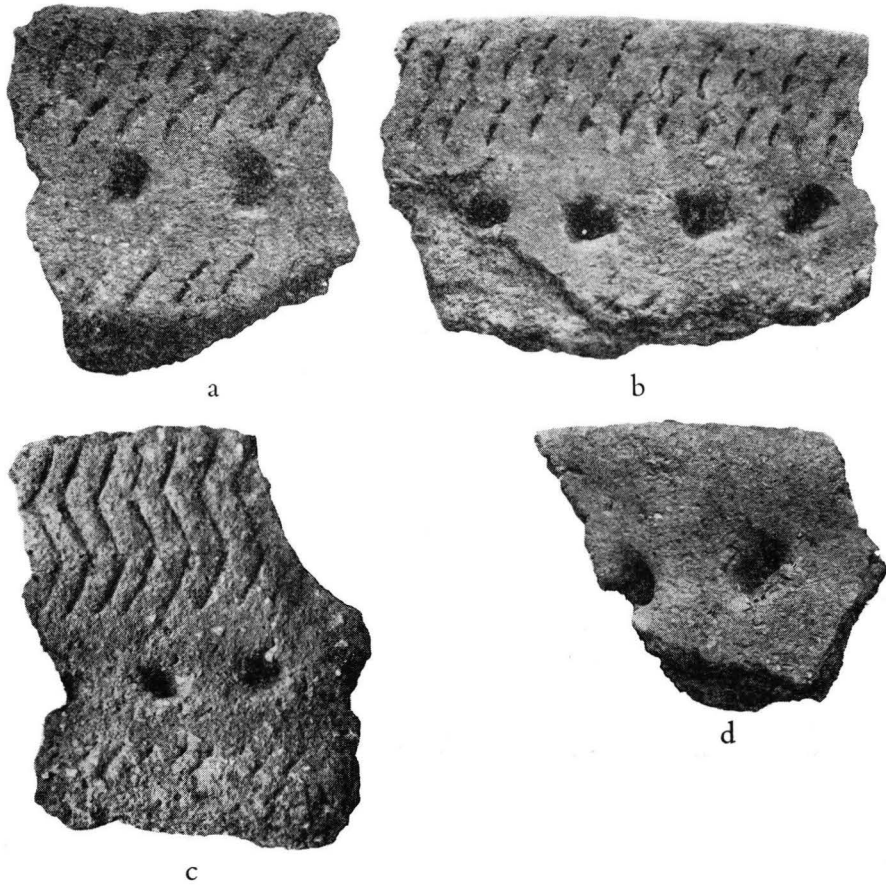

Fig. 2. Keramik från Smikärr övre boplats. a och b 14103: 9. c 14103: 10. d 14103: 24.
Skala 1: 1.

sandgröp observerades ett kulturjordslager och skärvor av östersjöporfyr. Ett område om 25 m² utgrävdes och det täckte uppenbarligen hela den bevarade delen av den lilla boplatsen. Grävningens höjd var 45.8—45.5 m ö.h., men boplatsens nedre del var förstörd och nedre gränsen kunde därför inte fastställas.

Fynden var sparsamma: 22 lerkärlsbitar, varav 6 ornerade, 123 slagskärvor, huvudsakligen av östersjöporfyr och fem slipstensfragment och brynstenar. De koncentrerade sig huvudsakligen på två grävningrutor (å 4 m²) i områdets södra del; de nordligaste rutorna var helt tomma. Keramiken hör till den östsvenska gropkeramiska kulturen. Den är av fast gods och har rundat spetsig botten. Blott fyra kärl kan särskiljas:

Fig. 3. Smikärr. Grävningsslinje A från norr.

a. På mynningskanten korslagda streck; på kärlets utsida längs mynningsranden trefaldig streckstämpelrad i växlande lutning (fiskbensmönster), därunder groprad i fritt fält, därunder längs den brutna skuldran dubbel streckrad i fiskbensmönster (fig. 2 c).

b. På mynningskanten sneda streck, runt mynningen två rader likalutande avtryck av tvåtandad stämpel, groprad i fritt fält, längs skuldran upprepning av mynningsdekoren (fig. 2 a och b).

c. Runt mynningen dubbel rad av kommaliknande stämpelavtryck, på kanten samma ornament.

d. 2 cm under mynningskanten en rad gropar, förövrigt oornierad (fig. 2 d).

Medan fiskbensmotivet och den brutna profilen daterar denna keramik till stilskedet Säter III, anger den tvådelade halsdekoren att den hör till en

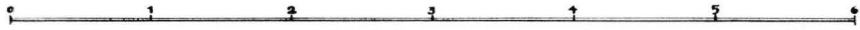
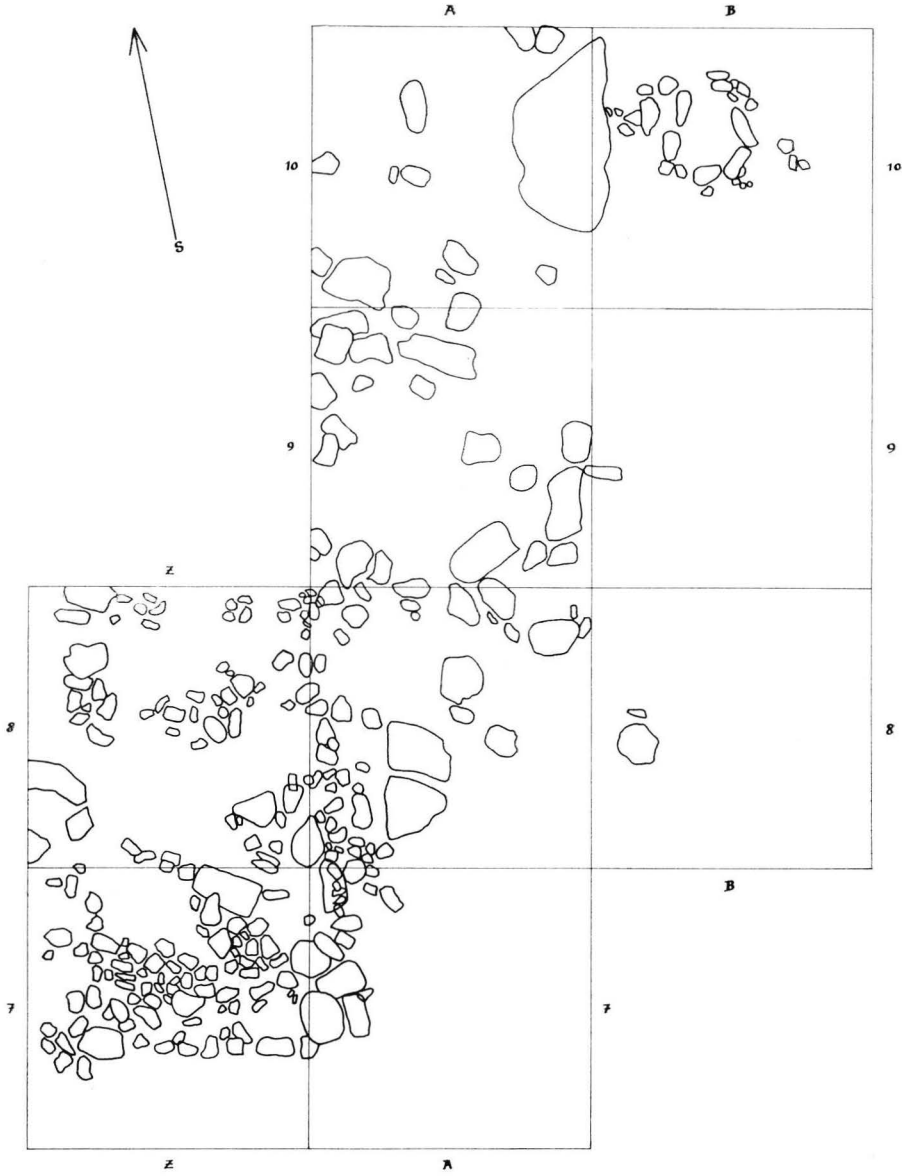

Fig. 4. Smikärr. Huvudutgrävningsområdet med stenläggning och eldstad i ruta B 10.
Skala c:a 1: 50.

Fig. 5. Smikärr. Grävningrutorna A 7—8, Z 7—8 från öster.

tidig del inom detta stilskede. Den tvådelade halsdekoren är helt dominerande i Säter II-stilen, men förekommer mera sällan i Säter III.⁵ I den sydskandinaviska gropkeramikens MH-stadium⁶ är denna ornering allenaordande, vilket var ett av argumenten för dess datering till Säter II-tid.⁷

Smikärr nedre

Huvudutgrävningen år 1955 utfördes på den plats, där Dreijer hade gjort de första fynden. Grävningen omfattade ett område om endast 36 m² och ett 2 m brett schakt söderut därifrån om inalles 24 m². Utgrävningens ringa omfång berodde på att ett visst anslag stod till förfogande och att arbetet på grund av de rika fynden fortskred oväntat långsamt. Boplatsen fortsätter i alla riktningar från huvudschaktet. Keramiken låg tätast i de yttersta rutorna mot norr och väster (B 10, Z 8 och Z 7, men avtog i frekvens österut och söderut (se tabell I, s. 00). I provlinje Q västerut från huvudschaktet var fynden helt få och det förefaller som om boplatsen, trots sin fyndriktedom, var av tämligen begränsat omfång, uppskattningsvis 1000 m².

⁵ A. Bagge, Fagervik, Acta archaeologica XXII (København 1951), fig. 2 jämförd med fig. 4 och 5. — C. F. Meinander, Kolsvidja, SMYA-FFT 58 (1957), s. 192, 194.

⁶ Oskar Lidén, Sydsvensk stenålder II, Lund 1940, s. 154.

⁷ Meinander, Kolsvidja, s. 207.

Fig. 6. Smikärr. Eldstad i ruta A 3 från väster.

För fastställande av boplatsens nedre gräns gjordes provgropar i två linjer, den ena (A) söderut från huvudschaktets A-linje, den andra 25 m västerut från A-linjen och parallell med denna (M). I linje M upphörde keramiken vid 38.4 m, men då denna linje låg på sidan om boplatsens centrum, kan denna höjd ej vara utslagsgivande. I linje A hittades ännu på 37.1 m (ruta A VI) fyrtio krukskärvor. I följande provruta (A IX) på 36.9 m hittades 4 skärvor, därifrån nedåt var det tomt. Boplatsens nedre gräns kan därför anges till c:a 37 m.

Stenplan och eldstäder

I den västra delen av huvudschaktet (plan fig. 4) påträffades en ojämn stenläggning. De större stenarna bestod av liggande stenflak, huvudsakligen i ett lager, dock med förskjutningar, så att man ej kan tala om ett enhetligt plan. I söder tycktes stenläggningen ha en rak gränslinje, men i öster var gränsen alltför ojämn för att tillåta en beskrivning. I norr och väster nåddes stenläggningens gränser inte och dess dimensioner blev därför inte klarlagda. Möjligen skall den uppfattas som en hydd- eller husbotten. Kulturlagret fortsatte under stenarna och de kan därför inte vara en naturlig anrikning av sten i ett visst jordlager.

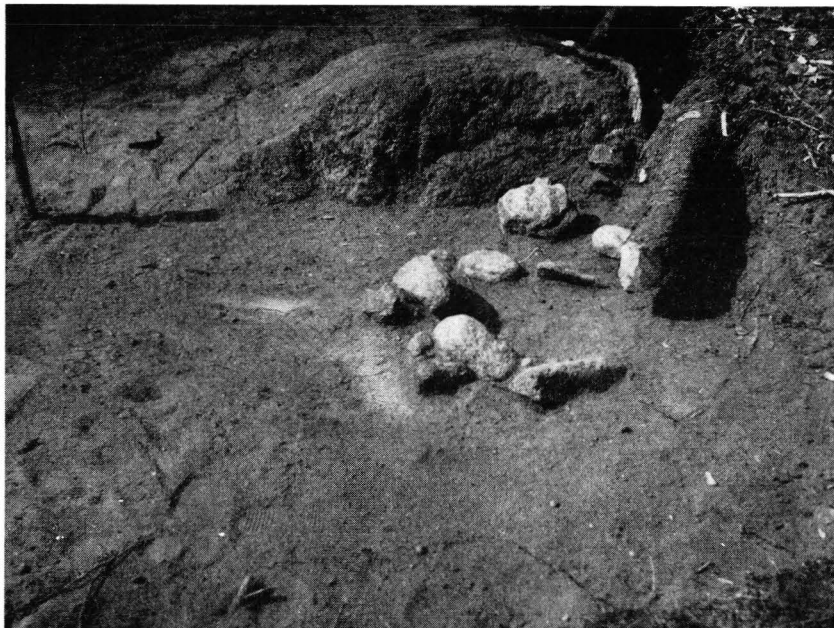

Fig. 7. Smikärr. Eldstad i ruta B 10 från sydöst.

De båda härdarna låg ytterom stenväggen, den ena (A) 7 m söderom stenväggen yttre kant, den andra ca 2 m mot nordost (B), och de kan alltså inte ställas i direkt samband med det eventuella huset.

Härden A låg i rutan A 3, nedanför boplatserns fyndrikaste del. Markytan låg här 38.50—38.27 m ö.h., och kulturlagrets botten låg på 38 m. Av härdens stenar fanns endast 10 i behåll in situ, men den ursprungliga formen kan ändå rekonstrueras: en rektangulär ram (130 × 55 cm) av kantställda stenflak med längdaxeln i strandens riktning (E—W). Norra långsidans stenar hade stjälp inåt och hälften av dem saknades, vilket visar att stenarna under boplatserns användningstid stack upp ur marken och att de omramade en grop. Stenarnas höjd var 20—30 cm. I en krets runt ramen sträckte sig sotjorden något djupare än i omgivningen. Några av stenarna var skörbrända. (Fig. 6).

Den andra eldstaden låg i ruta B 10 invid en flack bergshäll, som inte stack upp över grästorven. Markytans höjd var 39.30—39.11 m ö.h. Även här bildade stenarna en ram av snarast oval form (90 × 60 cm) och några av dem var ställda på kant (fig. 7), men de låg i två nivåer, som inte helt korresponderade med varandra. Strödda stenar låg även ytterom den egentliga härden. Marken var starkt sotfärgad och fynden talrika, vilket tyder på att härden har hört till ett hus, som en längre tid har stått på platsen.

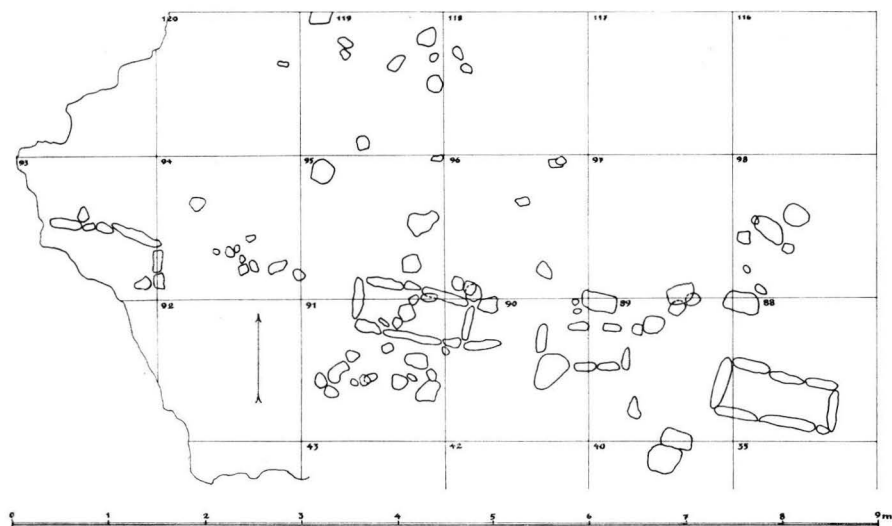

Fig. 8. Glamilders i Saltvik socken. Eldstäder enligt B. Cederhvarfs grävningsskarta 1906.

Dessa båda härdar hör till en vanlig åländsk typ. På Glamilders boplatz i Långbergsöda, Saltvik socken, fann Björn Cederhvarf år 1906 ett antal ramformiga stensättningar. De omnämns av Ailio⁸ och uppgiften kan kompletteras genom Cederhvarfs utmärkta grävningsskator och fotografier. Den större gruppen i grävningssrutorna 88—93 (fig. 8, 9) består av fyra ramar av kantställda flata stenar. Tre av dem är nästan exakt lika stora (130 × 60 cm) och ligger i samma axel (WNWtW — ESEtE) med 2 resp. 2.5 m lucka. Den fjärde (den tredje från väster) ligger visserligen i samma linje, men dess längdaxel är inte parallell med de övrigas; den är mindre och tycks vara gjord av mindre stenar (av fotografin att döma klumpstenar). Alla dessa stenramars överyta ligger i ungefär samma plan. Det förefaller som om de tre lika stora ramarna var gjorda på en gång, medan den fjärde senare fogats in mellan de övriga. Den västligaste ramen låg i sandgropskanten och dess västra gavelsten saknas; därifrån är avståndet till den östligaste ramens östgavel 8.5 m. Enligt Ailio skulle gruppen ha omfattat fyra eller fem stenramar, vilket tyder på att Cederhvarf har ansett ännu någon annan stensamling i dessa rutor möjligen vara en raserad härd.

På Glamilders fanns en annan grupp av liknande stenramar i en linje i rutorna 107—109, 105 och 64—65, dock ej i samma axel. Avståndet mellan de yttersta gavarna är c:a 9 m och deras riktning är WNW — ENE. Liksom i den förstnämnda gruppen ligger ramarna i linje med boplatsens

⁸ J. Ailio, Die steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finland II, Helsingfors 1909, s. 183.

Fig. 9. Glamilders, Saltvik socken. Eldstäder. Foto B. Cederhvarf 1906.

forna strand. Invid den östligaste ramen fanns en stenanhopning och ovanpå den en större flat sten. Inuti ramen fanns rikliga rester av aska och omkring den röd sand.

Båda dessa grupper av stenramar ligger i var sin täta fyndansamling och kring några av dem konstaterades otvetydiga eldspår; man kan inte tvivla på att det är eldstäder. Åtminstone den första gruppen har tydligen hört till ett och samma hus. Stolphål var inte aktuella år 1906 och är förövrigt praktiskt taget omöjliga att konstatera i djupa och mörkfärgade kultur-lager. Andra husrester noterades inte heller.

Vid Alfred Hackmans grävningar på Glamilders år 1926 c:a 100 m SE från Cederhvarfs grävningsplats påträffades resterna av två liknande ram-formiga härdar, dock utan inbördes sammanhang och utan nämnvärd fyndkoncentration.

På Jettböle, Jomala socken, har tre ramformiga eldstäder påträffats. Omkring en meter från huvudändan av den år 1911 framgrävda graven fanns i ruta 262 en stensättning, som möjligen kan vara resterna av en rektangulär eldstad. Exakt avritad är endast den sydliga gavelväggen,

medan invid den nordliga antecknats på kartskissen i skala 1: 10: »ungefärligt läge, ungefär samma höjd som motsvarande gafvelstenar». Invid två stenar som inritats i den västra långväggen har antecknats: »ungefärligt läge». Den östra långsidan saknas helt. Tydligen har hela stenramen rekonstruerats i efterhand och i varje fall är dimensionerna otillförlitliga.

C:a två meter mot SW fanns en väl bevarad härd, bestående av 7 kantställda stenflak, vilka bildade en mot NO öppen U-formig stenram, 110 × 60—70 cm. Vid dess nordvästra långsida låg en c:a 40 × 70 cm stor och ganska tunn sandstensplatta, vilken delvis täckte långsidans stenar. Kulturlagret hade på detta ställe en mäktighet av en meter; marken anges ha varit starkt bränd. Kring och under stensättningen anträffades rikligt med askblandad jord och brända benskrivor. — En tredje liknande stenram fanns i ruta 252; den mätte 75 × 50 cm, men ingen beskrivning finns utöver kartskissen i skala 1: 50.

Alla tre ramformiga eldstäder på Jettböle ligger på boplatsens översta del. Lägst ligger härden i ruta 252, vars yta ligger c:a 36.4 m ö.h. Keramikerna i denna del av boplatsen består uteslutande av Säter III-stil utan Glamilders-drag (s. 35).

På nedre delen av Kolsvidja boplats i Sund socken, som med stöd av keramikerna kan dateras till den yngre Jettböle-bosättningens och Svinvallens tid (s. 35) påträffades i ruta I 7 en rad mindre stenar, som bildade en trubbig vinkel med c. 1 m långa ben. Anläggningen kan möjligen uppfattas som resterna av en ramformig eldstad. I rutorna I 9 och J 9 påträffades två stensamlingar, som möjligen anger platsen för stenskonade stolphål och kan tyda på en mera utvecklad hustyp i samband med eldstaden.

Andra eldstäder av denna eller andra typer har inte påträffats på de åländska gropkeramiska boplatserna och vi kan därför räkna med att den rektangulära, ramformiga härden med kantställda stenar, ibland med tillhörande »plit» eller bord av ett större stenflak, har varit den normala typen av eldstad från början av Säter III-tiden.

På de kamkeramiska boplatserna på Åland är typen inte känd och inte heller på finska fastlandet finns några motsvarigheter, om vi undantar den yttersta nordn och helt sena ugnar för bränning av järnmalm.⁹ Anmärkningsvärt är att ganska få härddar finns beskrivna från de gropkeramiska boplatserna i Sverige, vilket delvis kan bero på bristfällig publicering, men även därpå, att denna kulturgrupp inte byggde stora stenlagda härddar.

⁹ Petsamo, Maattivuono. — Jfr *P. Simonsen*, Varanger-funnene II, Tromsø museums skrifter VII: 2 (1961). — *N. N. Gurina*, Poselenija epohi neolita na Onezskom ozere, MIA 20 (1951), s. 132 f.

Den skulle i så fall avgjort skilja sig från den kamkeramiska kulturen i Finland, där man kan skilja mellan flera pregnanta typer.¹⁰

Sten Florin har beskrivit en grupp av härdar på bopplatsen Djupvik, Västerljung socken, Södermanland, som är helt lika Glamilders-härdarna.^{10a} De är tre till antalet, ligger parallellt men inte i samma axel och mäter 1.5—2 m i längd, 40—60 cm i bredd. Liksom på Glamilders fanns det koncentrationer av keramik kring härdarna och Florin förmodar att de har använts vid smältning av sältran. Keramiken på Djupvik hör till en sen del av Säter III. Florin uppger med hänvisning till prof. Greta Arwidsson, att liknande härdar skulle förekomma på Gotland, men jag kan inte säga, vilka härdar de därmed avser.

En avlång härd fanns också på Alvastra.¹¹ Den avbildas och beskrivs av Frödin såsom egentligen bestående av två delar, dels en något oval krets av 1,5 m längd, lagd av kalkstensflisor och mindre klumpstenar av granit och gnejs samt omslutande en av hettan söndersprängd kalkstensplatta, dels den vid sidan härom delvis av kantställda stenar utbyggda »gruvan». De övriga av Frödin avbildade härdarna tycks bestå av strukturlösa stenhopar.

De bästa motsvarigheterna till eldstäderna av Glamilderstyp finner vi inom haffkustskulturen i Östpreussen. På Wiek-Louisenthal grävde Ehrlich fram åtminstone två eldstäder, av vilka den ena bestod av en oval stenkrets, medan den andra var en i ena gaveln öppen rektangulär ram av kantställda stenar.¹² På Succase grävde Ehrlich ut en hel mängd rektangulära eldstäder av Glamilders-typ, dels öppna i gaveln, dels helt slutna.¹³ Likheten sträckte sig ända därhän att härdarna på Succase i många fall stod i rader i husens längdaxel. Jag anser det uppenbart att ett samband med de åländska härdarna föreligger, desto mera som dateringen är i stort sett densamma.

Om härdarna alltid hade legat enstaka, såsom de ligger på Jettböle och tydligen också på Kolsvidja och Smikärr, kunde man tänka sig att de var specialhärdar, t.ex. för smältning av sältran. De kunde då ha spritt sig från ett kulturområde till ett annat som en teknisk specialitet, förbunden med ett visst specialiserat näringsfång, t.ex. med sälfångsten, som är välbetrykt

¹⁰ S. Pälsi, Esihistorian tutkimuskentiltä, Helsinki 1939, s. 18 f. — Dreijer, FM 1940, s. 37, fig. 31. — Ville Luho, Suomen kivikauden pääpiirteet, Helsinki 1947, s. 143 f.

^{10a} Sten Florin, Djupvik, eine ostschwedische Fischersiedlung vom Ende der Steinzeit, The Bulletin of the Geological Institutions of the University of Uppsala Vol XL (1961), s. 354 f.

¹¹ O. Frödin, En svensk påbyggnad från stenåldern, Fornvännen 1910, s. 35, fig. 3—4.

¹² B. Ehrlich, Elbinger Jahrbuch IV (1924), s. 116.

¹³ B. Ehrlich, Elbinger Jahrbuch 12/13 (1936), s. 52.

både inom haffkustskulturen och på Åland.¹⁴ Så är emellertid inte fallet; på Glamilders har härdarna stått i långhus och kan därför uppfattas som ett betydelsefullt traditionselement i de kulturgrupper där de förekommer.

Haffkustskulturen är ju en gren av stridsyxkulturerna, men en av de få grenar, vars boplatser är någorlunda väl kända. Det finns boplatser i stridsyxkulturerna både i Sverige¹⁵ och i Finland¹⁶ men på intetdera hållet finns det uppgifter om stenlagda härdar. Lika illa underrättade är vi om de övriga nordliga stridsyxkultursgrupperna och därför vet vi inte om den ramformiga eldstaden tillhör dem i gemen, eller om den är en typ, som haffkustskulturen ärvt från en tidigare fångstkultur i samma trakter, en kultur, som måste ha funnits, men vars spår nu kan vara för alltid försvunna.¹⁷

Fynd

Detta hittades på Smikärr nedre boplatser:¹⁸

9007 lerkärlsbitar.

Nackfragment av trindyxa. 215. Fig. 10.

Nackfragment av trindyxa. 217. Fig. 11.

Nackfragment av trindyxa. 219. Fig. 12.

Eggfragment av hålmejsel. 214.

Hålmejsel. 221. Fig. 14.

Hålmejsel. 222. Fig. 15.

Eggfragment av hålmejsel. 452.

Fragmentarisk tväryxa med trapetsoidisk genomskärning. 223. Fig. 13.

Fem yxämnen. 316, 428, 434, 462, 508.

Pilspets av flinta. 220. Fig. 27.

Pilspets (?) av flinta. 218. Fig. 28.

Två föremål av tillslipade lerkärlsbitar, troligen tyngder för nät eller rev.
216.

Hängsmycke av sandsten. 271.

Två malstenslöpare (?). 224, 352.

21 brynstenar av sandsten.

9 glättstenar.

¹⁴ V. A. Korvenkontio, SM 1936, s. 27.

¹⁵ Mats P. Malmer, Jungneolithische Studien, Acta archaeologica Lundensia 8° N° 2 (1962), s. 254 f.

¹⁶ A. Europaeus, Fornfynd från Kyrkslätt och Esbo socknar, SMYA-FFT XXXII (1922), s. 152. — Torsten Edgren, FM 1958, s. 43.

¹⁷ C. F. Meinander, Soc. scient. fenn. Årsbok XXXIX B N:o 4, s. 19.

¹⁸ Fynden tillhör Ålands museum, Mariehamn, men förvaras tillsvidare i Finlands nationalmuseum under inventarienummer 14103: 1—537.

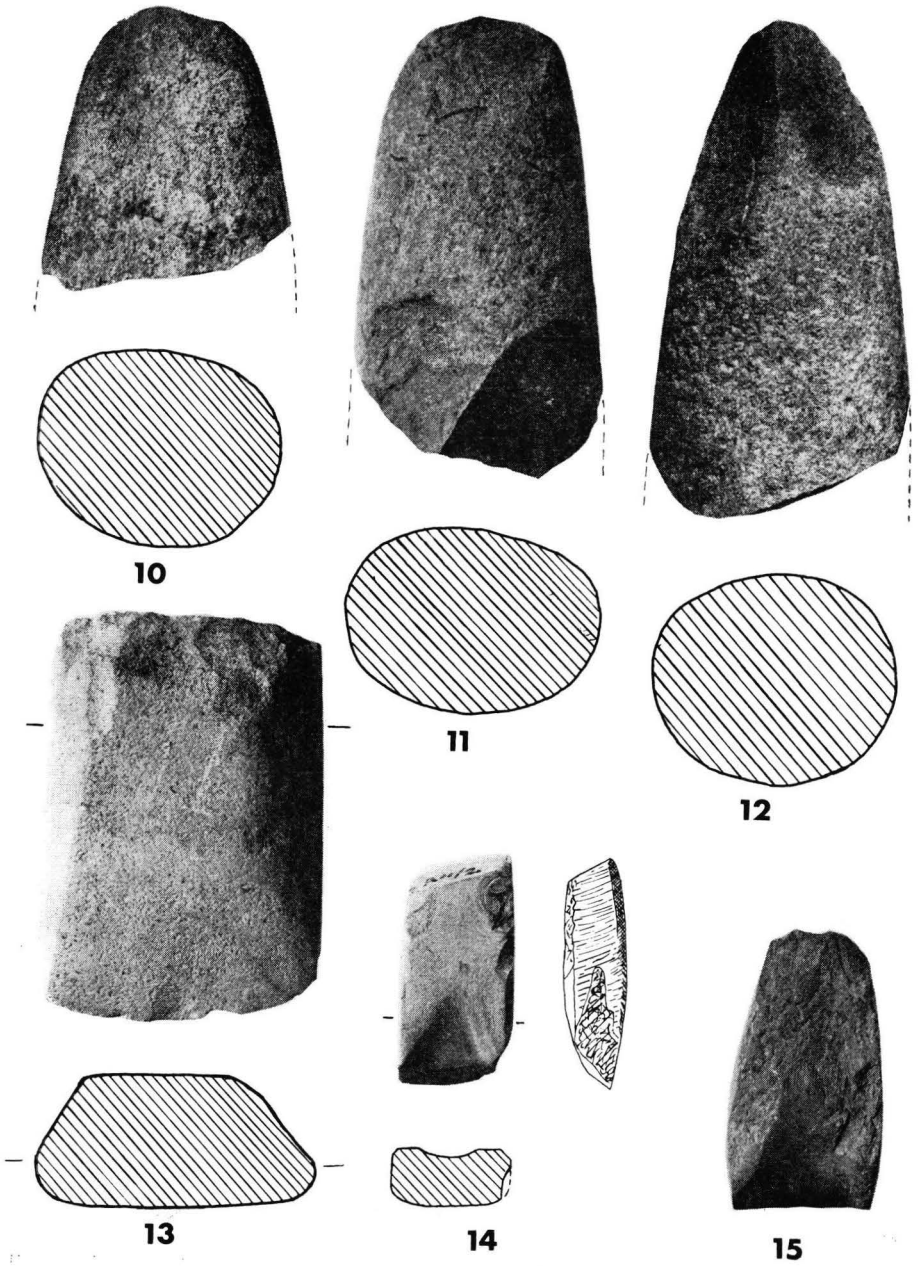

Fig. 10—15. Smikärr. Stenredskap. Skala 2: 3.

Fragment av slipsten.
Fragmentarisk slipsten med kretsformig nötning. 535.
Udd av benspets. 501.
56 bultstenar av östersjöporfyr.
45 makrolitiska skrapor av östersjöporfyr.
42 slagkärnor av östersjöporfyr.
14 spån av östersjöporfyr.
19 400 slagskärvor av östersjöporfyr, därav endast 600 tillvaratagna.
26 kvartsskärvor.
3 flintskärvor. 272, 447, 459.
Brända och obrända ben. Obestämda.
Några fragment av hasselnötsskal.

Jag skall kommentera stenredskapen helt kortfattat och i stället ägna keramiken större uppmärksamhet. Spån-pilen av flinta behandlas i ett fristående avsnitt (s. 39 f.).

Trindyxorna är av samma slag som på Jettböle, övre Kolsvidja och Vassböle och på Säter III-tidens boplatser i Sverige utgör ett karaktäristiskt inslag. På Glamilders och på samtida svenska boplatser (Körartorpet, Visby) har trindyxor inte påträffats och typen har således en viss kronologisk betydelse. Typen förekommer inte på Ålands kamkeramiska boplatser. — De tre hålmejslarna är av typer som förekommer både vid den svenska östkusten och vid Finlands västkust. Till tväryxan fig. 13 kan jag ej föga några vidlyftigare kommentarer; liknande exemplar kan visserligen framletas från det finska fastlandet, men någon gängse typ representerar den inte. Det svenska yxmaterialet känner jag alltför litet för att göra några liknelser.

De med frågetecken som malstenar rubricerade föremålen är av sandsten och endast obetydligt bearbetade. Ätminstone den ena har på den flata undersidan lätt inhuggna tvärgående refflor. Den har motsvarigheter både på Glamilders, nedre Kolsvidja och Jettböle. Smikärrs topografiska läge gör det osannolikt att säd skulle ha odlats i boplatens närhet och vi måste därför tillgripa förklaringen, att man har köpt eller fört med sig omalen säd från fastlandet eller från andra öar i den åländska arkipelagen och malat den på platsen. Det finns ingen anledning att betvivla att dessa malstenar hör till samma tid som de övriga fynden och vi kan därför konstatera, att exemplaren från Smikärr är de äldsta malstenarna som har hittats i Finland.

Slipstenen med kretsformig nötning är en gängse finsk typ, okänd i Sverige.

De enorma mängderna skärvor av östersjöportyr tillika med fattigdomen på kvarts och flinta är ett särdrag för de åländska groppkeramiska boplatserna.

Keramiken

Boplatsen gav 9007 keramikskärvor, varav 612 ornerade. Det mesta (7563 bitar) hittades i huvudschaktet och tätast låg bitarna i rutorna Z 7 och Z 8, alltså kring den ovan omtalade stenläggningen. Utgrävningen genomfördes i tre skikt av 10 cm djup; där kulturskiktet var djupare, d.v.s. i rutorna Z 8, A 8, Z 7, A 7 särskildes ytterligare ett fjärde skikt. Dessa rutor sammanfaller med stenläggningen och de i fjärde skiktet hittade skärvorna låg alltså under stenarna. De i ruta A 5, skikt 4 anförda bitarna hittades i en mindre fördjupning i kulturlagret. Då kulturlagret ej var skiktat och några bestämda nivåer alltså inte kunde följas, är de bokförda skikten rent måttmässiga. Detta manar till försiktighet i försöken att göra stratigrafiska slutsatser av keramikens fördelning på olika skikt och i själva verket har dessa försök inte heller lett till något som helst resultat. Keramikens fördelning framgår av vidstående tabell I.

Tabell I. Smikärr. Antalet lerkärlsbitar per ruta à 4 m² och skikt (ornerade + oornerade).

Ruta	1. 0—10 cm	2. 20—30 cm	3. 20—30 cm	4. 30 cm —	Sammanlagt
A 10	12 + 205	2 + 53	2 + 59		16 + 317 = 333
B 10	7 + 243	31 + 345	46 + 491		84 + 1079 = 1163
A 9	3 + 48	23 + 291	9 + 245		35 + 584 = 619
B 9	6 + 161	5 + 106	8 + 54		19 + 321 = 340
Z 8	9 + 154	12 + 408	32 + 363	123 + 1225	176 + 2150 = 2326
A 8	7 + 124	34 + 234	15 + 119	5 + 90	61 + 567 = 628
B 8	4 + 115	0 + 107	0 + 39		4 + 261 = 265
Z 7	22 + 79	38 + 471	44 + 527	11 + 212	115 + 1289 = 1404
A 7	2 + 170	5 + 171	3 + 71	2 + 58	12 + 470 = 482
A 5	15 + 114	8 + 201	4 + 86	1 + 22	28 + 423 = 451
Z 4	2 + 75	9 + 132	11 + 76		22 + 283 = 305
A 4	10 + 78	3 + 78	5 + 58		18 + 214 = 232
A 3	1 + 175	3 + 69	3 + 38		7 + 282 = 289
B 3					4 + 31 = 35
A 2					0 + 39 = 39
A 1					1 + 4 = 5
från provgroparna					10 + 81 = 91
Σ	100 + 1741 = 1841	173 + 2666 = 2839	182 + 2226 = 2408	142 + 1607 = 1749	612 + 8395 = 9007

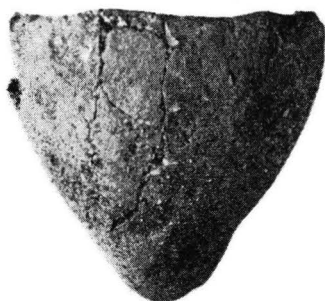

Fig. 16. Smikärr. Oornerad »äggkopp». Skala 1: 1.

Fig. 17. Smikärr. Bägare av Glamilders-typ. Skala 2: 3.

De ornerade skärvornas ringa antal beror dels på att de östsvenska gropkeramiska kärlen i allmänhet är ornerade endast kring halsen och någon centimeter under skuldran, dels på att en avsevärd del av kärlen är ornerade, d.v.s. endast försedda med gropar. Om vi uppskattar den ornerade ytan till i medeltal $1/4$ av kärkens yta, kan vi av de ornerade bitarna hänföra $3 \times 612 = 1836$ skärvor till de ornerade kärkens ornerade, nedre delar. Återstoden 6559 bitar, eller $2/3$ av hela antalet ornerade bitar, skulle alltså höra till oornerade kärl. Proportionen mellan ornerade och oornerade kärl kan dock vara jämnare, då de förra i medeltal synes ha en mindre mynningsdiameter än de senare. De ornerade kärlen ger således en större kärlyta och ett större antal bitar. Antalet kantbitar av de båda grupperna är också ungefär lika stort.

På Fagervik är enligt Bagge¹⁹ proportionen mellan ornerade och oornerade bitar c:a 1: 4. Då 4: 5 av de ornerade bitarna hör till skedet Fagervik III, kan proportionen anses gälla speciellt detta skede. På Fagervik förekommer även ornerade kärl (Bagge, fig. 4 u), men de spelar alltså där en långt mindre roll än på Smikärr. På Västerbjers är enligt Stenberger förhållandet mellan ornerade och oornerade bitar 1700: 9500, varvid i de

¹⁹ Bagge, Fagervik, s. 63. — Det är inte fullt klart om Bagge uppfört bitar med endast gropar bland de ornerade eller de oornerade. Är det förra fallet, är denna jämförelse givetvis förfelad.

Fig. 18. Smikärr. Skala 2: 3.

ornerade bitarnas antal inräknats 600 skärivor med enbart gropar.²⁰ Denna proportion motsvarar alltså ganska bra förhållandet på Smikärr, medan vi för Siretorp kan notera en motsatt tendens (41 % ornerade).

Då några av de ornerade kärlen på Smikärr är oprofilerade, kan man möjligen i den stora proportionen ornerade kärl se ett inflytande från den finska Uskela-stilen, som ju är företrädd även på Åland.²¹ Till godset skiljer sig dessa oprofilerade kärl inte från den övriga keramiken på Smikärr och de skiljer sig i detta avseende tydligt från den övriga åländska

²⁰ *Mårten Stenberger* o.a., *Das Grabfeld von Västerbjers auf Gotland*, Stockholm 1943, s. 101.

²¹ *Dreijer*, FM 1940, s. 36 f. — *Meinander*, *Kolsvidja*, s. 198 f.

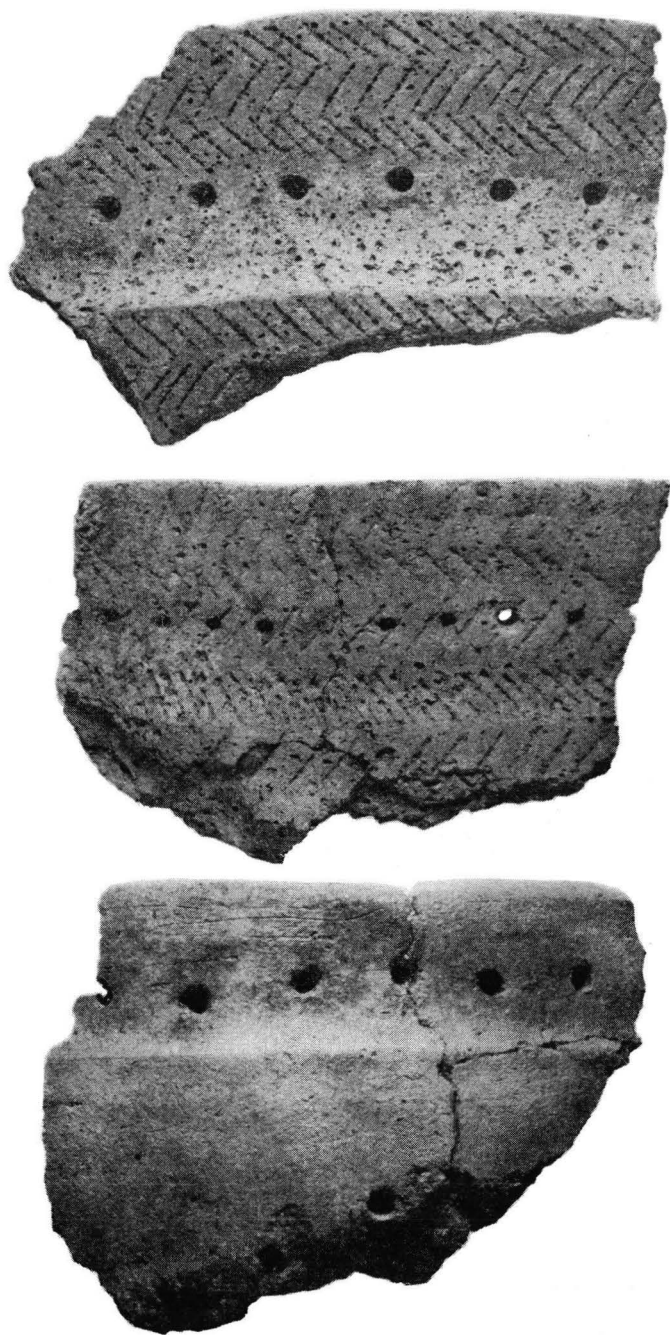

Fig. 19. Smikärr. Skala 2:3.

Fig. 20. Smikärr. Skala 1:2.

och fastländska Uskela-keramiken. Något direkt, främmande inslag av fastländsk keramik är det inte fråga om och tydligen inte heller om ett direkt inflytande. Snarare är det fråga om en tradition som redan i ett tidigare skede hade tillförts gropkeramiken på Åland och som förts vidare inom ramen för Säter III-stilen.

I övrigt är käriformen den vanliga gropkeramiska: rundad botten, konisk eller bukig kärivägg, en skuldra, där käriväggen bryts inåt upp till 90°, oftast dock betydligt mindre, och en från skuldran mjukt uppåtsvängd, 3—7 cm bred hals. Någon bestämd skillnad i gods mellan kärlen i de olika ornamentsgrupperna kan inte konstateras, utom såtillvida, att poröst gods förekommer i alla grupper, medan hårdbrända käril med inblandning av synbara sten- eller sandkorn inte finns i de nedan beskrivna grupperna b och

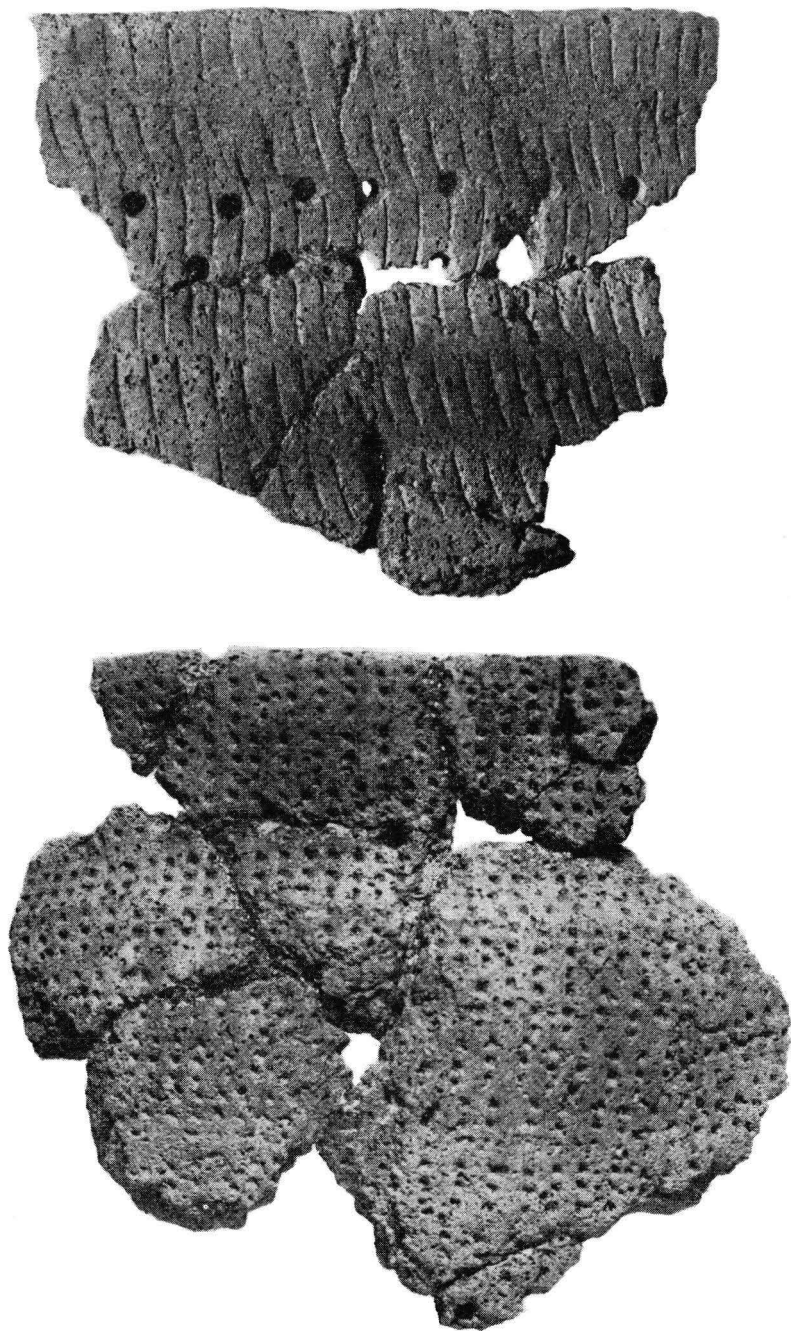

Fig. 21. Smikärr. Skala 2:3.

c. (Med porositet avses att bitarna lätt smular sönder och att ytan är full av öppna porer, tydliggen håligheter efter ett urlakat eller bortbränt magringsmedel. Fysikaliska experiment har bedömts inte ge någon större grad av exakthet än denna impressionistiska metod.) Porösa och fasta bitar fördelar sig inte på något särskilt sätt stratigrafiskt eller horisontellt.

Alla större kärl har, oberoende av ornamentstyp, en eller i undantagsfall två rader runda gropar på halsdelen och, såvitt fragmentets storlek tillåter konstaterandet, ytterligare groprader nedanom skuldran. En grupp mindre kärl med en mynningsdiameter under 15 cm är gropfria; ornamentet på dessa bägare hör vanligen till nedanbeskrivna grupp b, men även gropfria, fiskbensornerade kärl förekommer. Denna typ av bägare är särskilt vanlig på Glamilders boplats i Saltvik och kan därför benämnas Glamildersbägare (fig. 17).

Det egentliga ornamentet inskränker sig till kärlets övre del, halsen och en smal zon nedanom skuldran. På Smikärr har jag noterat endast en bottenbit med ornament; sannolikt har i detta fall hela kärlväggen varit ornerad. Ornamenten är stämplade; ett undantag bildar åtta bitar av åtminstone två kärl med ristade streck i snett ruttmönster (fig. 23 b).

220 bitar uppvisar det vanliga Säter III-mönstret: rader av kamstämplar eller streck med växlande lutning (= fiskbensmönster). Såsom av tabell II kolumn a framgår fördelar sig dessa bitar jämnt över hela det utgrävda området och förekommer i alla skikt i ungefär samma antal. Mönstret är vanligen utfört med ett instrument med vassa piggar, vilka lämnat ett avlångt spår i stämpelns längdriktning (fig. 18). Ett mindre antal bitar uppvisar istället för kamstämpel ett rakt, högst 1 cm långt, stämplat streck, vilket ofta kan vara tämligen ojämnt (fig. 20).

I tabell II kolumn d har sammanförts bitar med olika slag av stämpelornament (fig. 23 c–j): ringar, punkter, korta streck, grunda gropar och helt oidentifierbara avtryck. På ett och samma kärl förekommer bara ett slag av stämpelavtryck. Från dessa figurstämplade bitar har det i kolumn e upptagna bågstämpelmotivet utbrutits (fig. 23 a, b).

Olika slags stämpelavtryck förekommer regelbundet tillsammans med Säter III-keramiken, talrikt i malarlandskapen, tydliggen mindre talrikt i Östergötland och på Gotland. På Jonstorp i Skåne är gruppen talrikare på boplatserna M och H än på M2 och M3.²² Jag uppfattar det som en reminiscens från ett tidigare stilskede, att halsornamentet ibland är tvådelat, så att halsens groprad står i ett smalt, fritt fält.²³ Från Smikärr finns nio bitar

²² Lidén, *Sydsvensk stenålder II*, s. 162.

²³ Meinander, *Kolsvidja*, s. 191 f.

Tabell II. Geta, Smikärr. Orneringsmönstrens fördelning på rutor och skikt.

Ruta	a	b	c	d	e	f	Summa ornerade bitar
	Fiskbensmönster	Stående kam- och gaffelstämpel	Stående nagelstreck	Olika figurstämplar	Bågstämpel	Övriga och obestämda ornament	
	Skikt						
	1. 2. 3. 4.	1. 2. 3. 4.	1. 2. 3. 4.	1. 2. 3. 4.	1. 2. 3. 4.	1. 2. 3. 4.	1. 2. 3. 4.
A 10	4 1 1	4		4 1		1	12 2 2
B 10	1 8 9	2 8 15	3	2 3 8	1 3 1	1 9 10	7 31 46
A 9	1 5 3	8 4	8 2	2		1	3 23 9
B 9	3 2 3	1 3 1	1	1 2		1 1	6 5 8
Z 8	4 2 10 47*	2 2 6 24	1 3 3	2 5 10	1	1 1 3 9	9 12 32 83
A 8	5 21 10	1 9 4		1 4 3		2 1	7 34 15 5
B 8	1	3					4
Z 7	18 4 10 5	4 18 26 4	8 2	6 5 2	1	1 1	22 38 44 11
A 7	1 2 1	1 1 1		2	2	1	2 5 3 2
A 5	10 5 2 1			4 2		1 3	15 8 4 1
Z 4	1 3 4	4 3		2 2		1 1	2 9 11
A 4	6 1	3 2 3	1	2			10 3 5
A 3	1			1 3		2	1 3 3
B 3	3		1				4
A 2							
A 1	1						1
Summa	57 55 54 54*	21 55 59 32	1 18 11 3	16 24 37 2	1 7 1	5 17 19 11	

*) I detta antal medräknas inte det stora kärlet 107, fig. 20

med bågstämpel, alla tydliga från olika kärl, medan Kolsvida i Sund socken hade 46 bitar från åtminstone 17 kärl. Totalantalet bitar är 9000 mot 5000, vilket visar att ornamentet är betydligt vanligare på Kolsvida än på Smikärr. På Jetböle förekommer ornamentet i många olika mönster och också på den lilla boplassen Alkärr i Saltvik är det företrätt.²⁴ På Gla-

²⁴ C. F. Meinander, En punktklockornerad benspets, Aländsk odling 1952, s. 113.

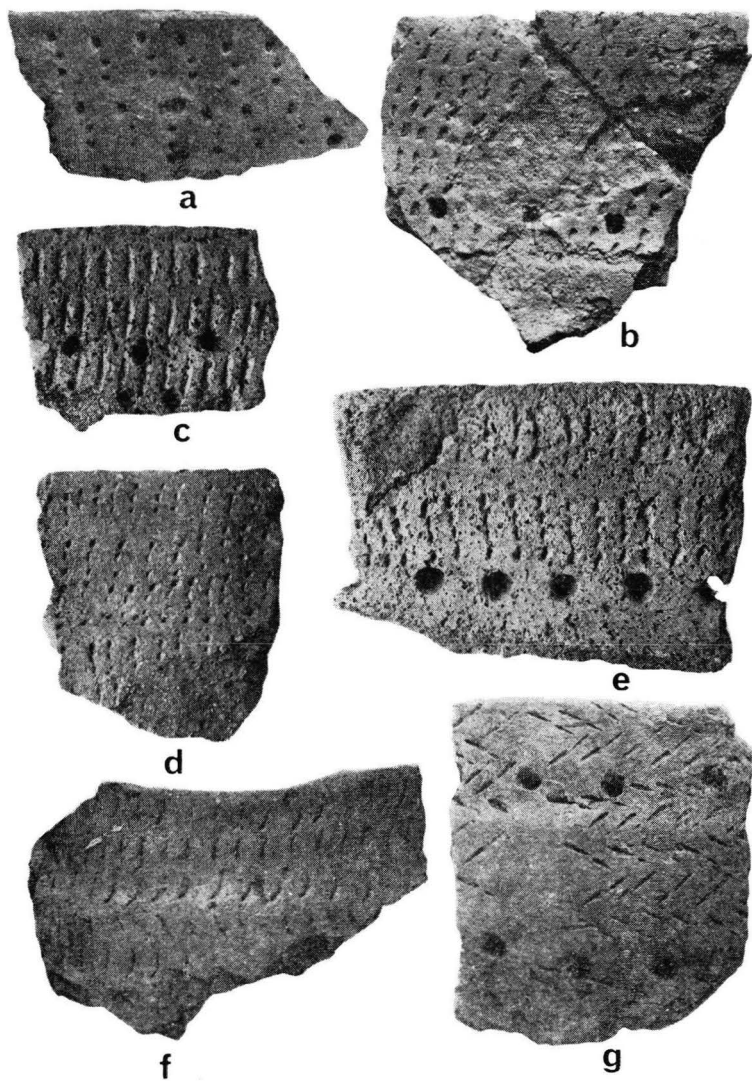

Fig. 22. Smikärren. Skala 2: 3.

milders har jag noterat endast en bit, talande nog i en av de översta av Cederhvarfs grävningrutor. Bågornamentets frekvens tycks sjunka med fyndplatsens ålder och detta skulle för Smikärrens del betyda en ålder mellan Kolsvidja och Glamilders.

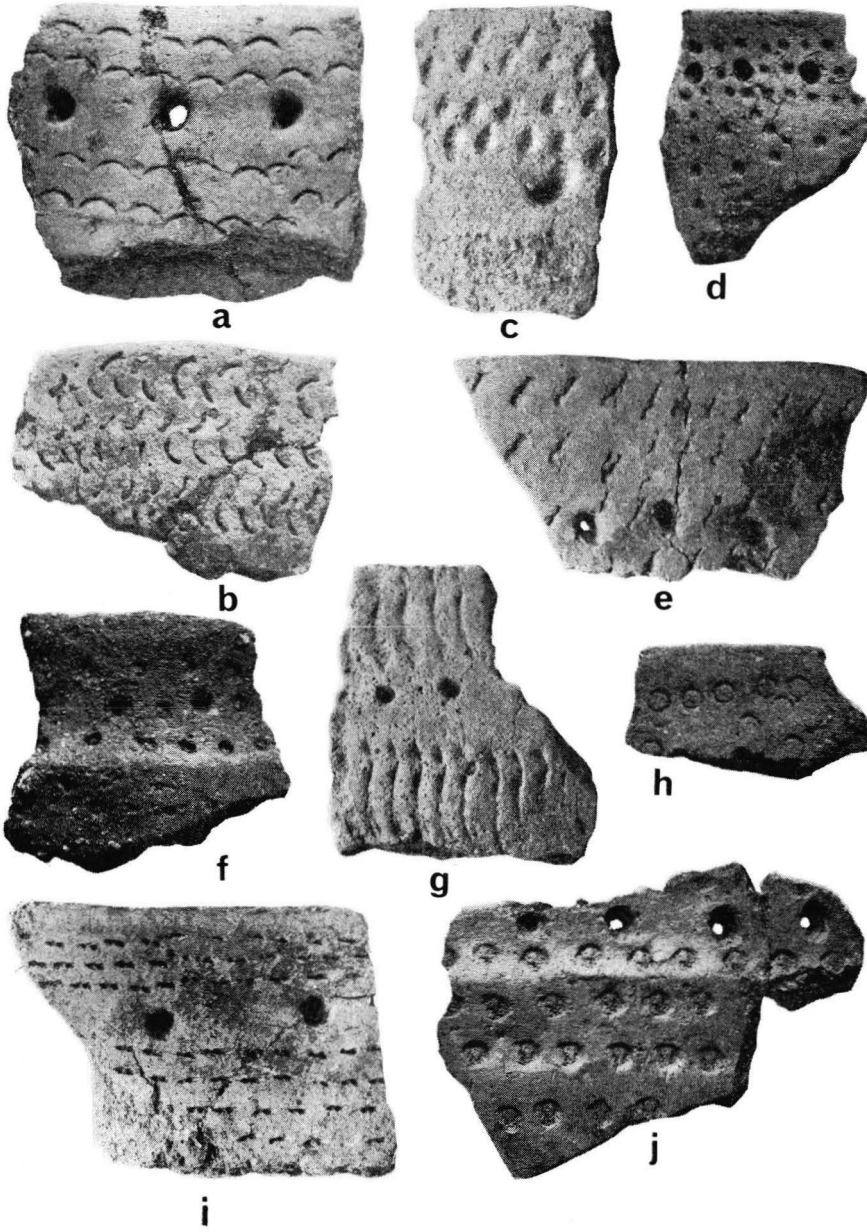

Fig. 23. Smikärr. Skala 2:3.

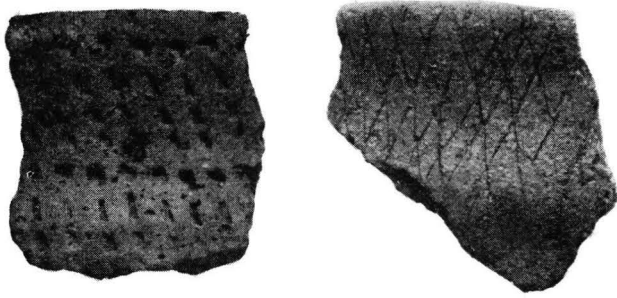

Fig. 24. Smikärr. Skala 1:1.

Bagge²⁵ avbildar två bitar med bågstämpel från Fagervik, men han upptar inte motivet i sina tabeller. Engström²⁶ nämner att det vid Bråviken »synes ha använts under alla tre keramikskedena», men dokumenteringen är knapphändig och hänvisar för Säter IV:s del endast till skärvor av samma gods som Säter IV-keramiken från en boplat, som även har gett Säter III-keramik (Björkliden i Kvarsebo). Från Gotland har jag inte sett ornamentet avbildat. I Sydsverige är det vanligt²⁷ och det är tydligen där det har sitt ursprung. I mälardelarna är det lika vanligt som på Åland.

De övriga stämpelornamenten är inte lika goda ålderskriterier. På Glamilders förekommer de över hela boplaten och deras förekomst på Smikärr kan alltså inte markera ett kronologiskt avstånd från denna boplat.

I kolumnen övriga (tabell II f) har förutom obestämbara fragment upptagits de ovannämnda bitarna med ristade streck (fig. 24 b), bitar med korta, kommaliknande avtryck och ytterligare två bitar, som förefaller främmande i denna miljö. Den ena är ett helt litet fragment, ornerat med snöre eller snörimitation (nr 117), den andra är biten fig. 24 a, som både ifråga om mönster, profilering och den mörka färgen har sina bästa motsvarigheter på den yngre delen av Jettböle.

Samma slag av kamstämpel som i fiskbensmönstren har även använts för ett mönster, där avtrycken lutar i en riktning eller står lodrätt (fig. 21 b). Då lutningen kan vara helt obetydlig, har det inte ansetts möjligt att åtskilja stående och lutande streck som skilda mönstergrupper, utan de har sam-

²⁵ Bagge, Fagervik, s. 76, fig. 4 q, r. — En bit från Fagervik avbildas av T. Engström—H. Thomasson, Nya stenåldersboplatser inom Kolmården, KVHAA Handl. 37: 3 (1932), fig. 6: 7.

²⁶ T. Engström, Från stenålderns boplatkultur vid Bråviken, KVHAA Handl. 37: 6 s. 45, fig. 22: 9.

²⁷ A. Bagge—K. Kjellmark, Stenåldersboplatserna vid Siretorp i Blekinge, Stockholm 1939, Pl. 39: 6, 7. — Lidén, Sydsvensk stenålder II, fig. 65: 15, fig. 70: 15.

manförts till en grupp (tabell II, kolumn b). Majoriteten av bitarna i denna kolumn är emellertid ornerade med en stämpel som saknar motsvarighet i kolumn a; tänderna har lämnat ett trubbigt, c:a 1 mm stort runt hål och står på 2—5 mm avstånd från varandra (fig. 22 a). Denna stämpel har av T. Engström döpts till gaffelstämpel. Dessvärre kan man inte göra en distinkt skillnad mellan de två slagen av kamstämpel (jämför fig. 22 a — g), vilket är orsaken till att de uppförts i samma kolumn. Gaffelstämpeln förekommer aldrig i fiskbensmönster. Fördelningen över rutor och skikt är jämn och skiljer sig i inga avseenden från den föregående gruppen.

I tabell II kolumn c har sammanförts skärvor som uppvisar vågräta rader av lodräta eller nästan lodräta streck, ofta tydligt gjorda med nageln (nagelstreck; fig. 21 a). Till denna grupp har ej räknats streck kortare än 7 mm. Det ringa antalet bitar ifrågasätter betydelsen av frekvensen i de olika skikten, men det må dock noteras, att det i relation till fiskbensmönstret är sällsynt i det djupaste skiktet.

Gaffelstämpeln och nagelstrecket ansågs före Fagervikskronologins tid vara de viktigaste motiven i Säter IV-keramiken och vi har därför att ta ställning till frågan, om detta stiskede skall anses vara representerat på Smikärr. Någon sammanfattande beskrivning av Säter IV-stilen eller av fynden från lokalen Säter IV har aldrig getts, men stilens innehåll tycktes vara ganska klar: det dominerande orneringsinstrumentet var gaffelstämpeln, vars avtryck täckte kärlets övre del som en matta av punkter. Dessutom har vertikalt anordnade avtryck av en nagelliknande helstämpel sagts vara utmärkande för stilen.²⁸ Andra typiska ornament har inte nämnts. Groparnas förekomst tycks vara ojämn. Enligt Engström²⁹ är keramiken från Österhagen gropfri och för de bitar Nihlén³⁰ avbildar från lokalen Säter IV gäller detta också. Gropfriheten anges av Bagge som ett av huvudkännetecknen för gruppen Fagervik IV.³¹ Keramik från områden ytterom Bråviken, som har hänförs till eller jämförts med stilen Säter IV uppvisar däremot gropar i samma omfattning som Säter III. I fig. 25 avbildas ett urval fragment från Körartorpet i Närke³², som sagts vara den mest typiska Säter IV-boplatsen i Mellansverige. Som av bilden framgår, förekommer där gaffelstämplade bitar i kombination med gropar. Samma

²⁸ T. Engström—H. Thomasson, Ett boplatsoområde i Kvarsebo socken, KVHAA Handl. 37: 4, s. 30.

²⁹ Engström—Thomasson, KVHAA Handl. 37: 4, s. 22.

³⁰ John Nihlén, Gotlands stenåldersboplatser, KVHAA Handl. 36: 3 (1927), fig. 115.

³¹ Bagge, Fagervik, s. 80.

³² Sune Lindqvist, Från Nerikes sten- och bronsålder, Meddelanden från föreningen Örebro läns museum Nr 5 (1911), s. 72 f.

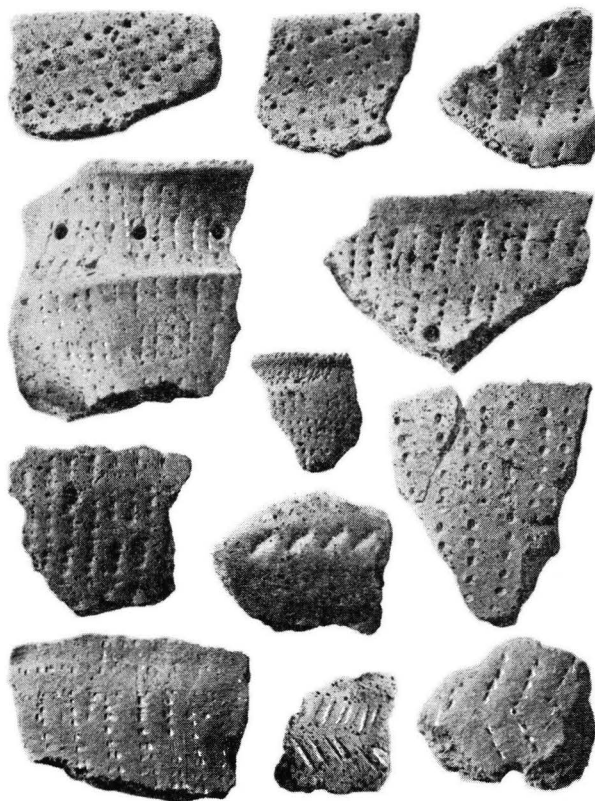

Fig. 25. Körartorpet, Götlunda socken, Närke. Foto Statens historiska museum, Stockholm.

kobination förekommer på en lång rad boplatser i Småland och i södra delen av Östergötland³³, likaså på Västerbjers, Visby och Alvena på Gotland.³⁴

Andra karaktäristiska drag hos stilen Säter IV har uppgetts vara större porositet och slappare profilering än hos Säter III. Då graden av porositet och profileringens skärpa ej angetts, är det inte möjligt att närmare analysera dessa egenskaper, men av egen okulär erfarenhet kan jag säga, att lika porösa och slappt profilerade kärn också kan vara ornerade med fiskbensmönster och att dessa egenskaper inte markerar en generell skillnad mellan de båda stilarna.

³³ *A. Bagge*, Stenåldersboplatsen vid Vivastemåla, KVHAA Handl. 37: 7, s. 41, fig. 20. — *A. Bagge*, Stenåldersboplatsen vid Humlekärrshult, Kalmar läns fornminnesförenings meddelanden XXIV (1936), fig. 14.

³⁴ *Stenberger*, Västerbjers, s. 100 f. — *Nihlén*, Gotlands stenåldersboplatser, s. 103 f, fig. 86; fig. 92: 5, 95: 1, 3. — *Bagge*, Fagervik, s. 102.

Stilen Säter IV uppträder så ofta tillsammans med Säter III, att det faktiskt inte finns en enda välundersökt större boplat, där den yngre stilen skulle förekomma ensam. De blandade boplatser, där Säter IV anges bilda en lägre fyndzon, har inte publicerats eller beskrivits i sådan form, att zonindelningen kan sägas vara väldokumenterad.

I uppsatsen om Fagervik har Bagge i väsentliga avseenden ändrat stil IV:s innehåll: Fagervik IV är inte detsamma som Säter IV. Bagge urskiljer inom stil IV två varianter, a och b, vilka ursprungligen vore olika stilar, som i Bråviksområdet smultit ihop till en kronologisk grupp.³⁵ Bagge framhåller, att de båda varianterna har olika utbredning. För Ålands del jämför han varianten IV a med fynd från Glamilders, IV b jämför han med Svinvallen, alltså boplatser av olika ålder. Inte heller inom Bråviksområdet tycks fördelningen vara jämn: varianten IV b med det kännpaka vargtandsmönstret och tandstämpel förekommer i större utsträckning endast på Fagervik, medan varianten IV a finns bl.a. på boplatserna Säter IV, Österhagen, Björkliden, Åby alltid i sällskap med Säter III-stilens fiskbensmönster, medan däremot vargtanden inte nämns från dessa boplatser.³⁶

Av Bagges tabell I³⁷ framgår att skärvor i stil Fagervik III är talrikare än Fagervik IV även under den nivå (26 m), som av Bagge uppges vara den förras strandlinje (202 resp. 188 skärvor). Av Bagges övriga tabeller framgår, att den äldre stilens spridning nedåt fördelar sig jämnt på de vanligaste mönstergrupperna. Däremot framgår nivåfördelningen mellan varianterna IV a och IV b inte. Å andra sidan förefaller det mig som om kärlfragment, som tidigare skulle ha hänförts till stil IV, nu har fått ingå i stil III.³⁸ Såsom redan Malmer har påpekat³⁹ kan nivåfördelningen på

³⁵ Bagge, Fagervik, s. 102 f. — Enligt Bagge kännetecknas Fagervik IV bl. a. av att ornamentet täcker hela kärlytan (die ganze Oberfläche deckende; s. 79), men detta kan inte gälla obetingat. Det enda nästan hela kärll, som har blivit avbildat (KVHAA Handl. 37: 4, fig. 11) har oornerad botten. Bagges uttryck »yttäckande från mynningskanten och ett stycke ned över buken» (Bagge, Vivastemåla, s. 37, kärllgrupp 17—21, 27) måste innebära att botten är oornerad. Därför anser jag att Malmer har begått fel då han daterar gravarna på Västerbjers efter de däri hittade lerkärlobottarna. Med hänvisning till Bagge anser han att de ornerade botten hör till stilskedet Fagervik IV, medan de oornerade hör till Fagervik III (Malmer, Jungneolithische Studien, s. 735).

³⁶ Nihlén, Gotlands stenåldersboplatser, fig. 115. — KVHAA Handl. 37: 4.

³⁷ Bagge, Fagervik, s. 62—63.

³⁸ I den under Bagges ledning sorterade keramiken från Fagervik har i SHM:s magasin mönster med stående streck sammanförts till kärlytp 79 tillsammans med kärll som Bagge Fagervik, fig. 2m, 3ö, 4a. Kärlytp 85 i samma sortering (jfr Bagge, Fagervik, fig. 4 b), som enligt anteckning på askarna går ned till 26 m, omfattar även bitar, som enligt den tidigare stilindelningen kunde gå under rubrik Säter IV.

³⁹ Malmer, Jungneolithische Studien, s. 722.

Fagervik och särskilt det sätt på vilket stilvarianterna III, IV a och IV b fördelar sig, inte läggs till grund för gropkeramikens inre kronologi. Därför har jag också i denna uppsats frångått stilbetäckningarna Fagervik III och IV.

Fastän nivåförskjutningarna på Gotland inte ger samma stöd för kronologin som i de norra delarna av Östergötland, framstår gropkeramikens stilutveckling dock klarare där, tack vare de många väl publicerade boplatserna.⁴⁰ Gullrum-Hemmor-gruppen är ren och typisk Säter III. Även Visby har rikligt med fiskbensmönster, men dessutom gaffelstämpel och nagelstreck i kombination med gropar. Vargtand förekommer på Visby, men Nihlén avbildar bara en skärva och anger inte mönstrets frekvens.⁴¹ Samma blandning av fiskbensmönster med antaget senare element är också karakteristisk för Alvena⁴² och man kan därför anta, att dessa boplatser representerar ett kronologiskt enhetligt skede — sen Säter III. På Västerbjers⁴³ finns enstaka skärvor med fiskbensmönster (äldre inblandning?) och nio skärvor med vargtandsmönster, förövrigt kan keramiken karakteriseras som en gropförsedd variant av fastlandsstilen Säter IV. Måhända är Ire-gruppen samtidig med Fagervik IV b. Den gotländska serien är provinsbetonad och kan därför inte läggas till grund för stilindelningen på fastlandet, men ett viktigt moment tycks den dock ge: fiskbensmönstret och groparna försvinner inte med ett slag.

På Åland är landhöjningen större än i Östergötland och på Gotland och därför hålls de kronologiskt betingade keramiska stilarna bättre åtskilda. Å andra sidan kan man inte utan vidare generalisera de på Åland vunna resultaten; dels kan öläget ha förorsakat en provinsial utveckling, dels har vi alltid att räkna med kulturimpulser österifrån, som inte har nått den fastlandssvenska gropkeramiska kulturen.

Sedan Björn Cederhvarfs grävningsjournaler och utmärkta kartor numera har överlåtits till Finlands nationalmuseum, är det möjligt att tillfullo utnyttja Glamilders-materialet, som så länge låg infruset. Keramiken från Glamilders verkar enhetlig både ifråga om gods och käriform och inte heller de olika mönstergruppernas förekomst i olika delar av det vidsträckt grävningsområdet eller i dess olika skikt ger stöd för ett antagande om olika bosättningskedan. Trindyxor förekommer inte, vilket indicerar en ålder lägre än t.ex. Kolsvidja och Smikärr. På en mindre ålder tyder också de fyra skifferpilarna på Glamilders (s. 45); på Kolsvidja och

⁴⁰ Nihlén, Gotlands stenåldersboplatser, s. 159 f. — Stenberger, Västerbjers, s. 99 f. — B. Schmittger—Hanna Rydh, Grottan Stora Förvar på Stora Karlsö, Stockholm 1940.

⁴¹ Nihlén, Gotlands stenåldersboplatser, fig. 121:15.

⁴² Nihlén, Gotlands stenåldersboplatser, s. 103 f.

⁴³ Stenberger, Västerbjers, s. 100 f.

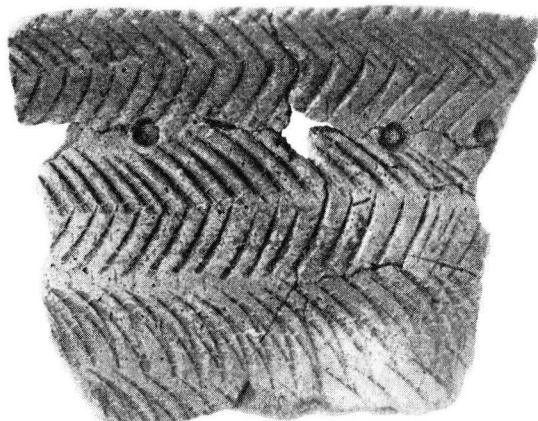

Fig. 26. Jettböle, Jomala sn. Skala 2: 3.

Smikärr finns det inga skifferpilar. Vi kan i detta sammanhang se bort från de kamkeramiska element som visar, att Glamilders är samtidig med Pyheensilta på finska fastlandet.⁴⁴ Lerkärlen består av spetsbottnade kärl med profilerad hals och gropar på alla större kärl. Säter III-stilens fiskbensmönster i kamteknik står i fullt flor, men en mycket stor del av kärlen är ornerade med stående gaffelstämpel och nagelstreck, alltså ornament, som hör till stilen Säter IV. Mönstren är emellertid inte yttäckande, utan bibehåller Säter III-stilens horisontella zonering. Jag uppfattar därför inte dessa mönster som en särskild stilfas i kronologisk mening, utan anser att de tillsammans med fiskbensmönstret konstituerar en slutfas inom stilen Säter III.

Också fynden från Svinvallen synes mig stöda denna uppfattning. Boplatsen ligger några hundra meter ifrån Glamilders (i Tengsöda by) och på en några meter lägre nivå. En detaljerad beskrivning av fynden kan anstå till ett annat tillfälle. Här skall blott sägas, att de nedre delarna av Svinvallen har gett ett stort material av Kiukais-keramik, medan den övre delen bl.a. har gett gropfria, flatbottnade kärl med en ornering i kamstämpelteknik, som täcker hela kärllväggen. Kamstämpelns tänder ger rätvinkliga avtryck och skiljer sig däri både från den vanliga Säter III-stämpeln

⁴⁴ En skifferpil av Pyheensilta-typ (4785: 8). — I uppsatsen om Kolsvidja (SMYA-FFT 58, s. 208) nämmer jag att ett kärl av Pyheensilta-typ skulle ha hittats på Jettböle. Detta, det mest fullständiga kärl av Pyheensilta-typ som överhuvudtaget finns, med samma ornamentik som FM 1939, s. 36, fig. 22 har länge stått i Finlands nationalmuseum tillsammans med okatalogiserade fynd från Jettböle. Sedan Cederhvarfs grävningsjournal blivit tillgänglig, har det med full säkerhet framgått att kärlet är från Glamilders, från de bredvid varandra liggande rutorna 40 och 89.

och från gaffelstämpeln på Smikärr och Glamilders. Stämpeln har ofta anbragts i vargtandsmönster och detta ger en anknytning till Fagervik IV b, men på samma kärl finns vanligen också stämpelrader i ordinärt fiskbensmönster (jfr fig. 26 från Jettböle). Mellan Glamilders och Svinvallen kan knappast inskjutas ytterligare ett stilskede och fiskbensmönstren på den yngre av dessa boplatser måste därför uppfattas som en tradition från den äldre av dem. De styrker alltså uppfattningen, att Säter III-stilen har levat kvar ända till vargtandsmönstrets tid och att det inte finns något stilskede mellan dem.

Detta är inte en provinsiell åländsk stilutveckling, utan den svarar mot förhållandena i östra Mellansverige. De yngre skedena är bara oändligt mycket svagare företrädda på det svenska fastlandet än på Åland.

På Körartorpet (fig. 25) finns fiskbensmönster, gaffelstämpel och vargtandsmönster, men de ger inte mycket underlag för slutsatser, eftersom största delen av fynden är hopsamlade utan exakt lokalisering.

På Återvall, Ingarö socken, Uppland, grävde G. Hallström år 1913 ett provdike, som dock tydligen inte går ned till boplatsens lägsta delar.⁴⁵ De översta rutorna var tomma; i rutorna 22—51 förekommer Säter II-keramik tillsammans med enstaka skärvor Säter III (fiskbensmönster och båg-stämpel). Från ruta 53 nedåt förekommer stående gaffelstämpel och nagelstreck i tilltagande mängder, hela tiden tillsammans med fiskbensmönster. Ännu i den nedersta rutan finns typisk Säter III.⁴⁶

På boplatserna Sofiedal och Nybo i Valbo socken, Gästrikland, där landhöjningen är störst inom det gropkeramiska området och där man därför kunde vänta sig den bästa stilsepareringen, förekommer Säter III och de speciella Glamilders-mönstren tillsammans.⁴⁷ Den yngsta keramikboplatsen i Gästrikland är Hagaström, Johanneshem i Valbo socken, vars fyndmaterial närmast kan jämföras med Svinvallens. De gästrikländska boplatsernas höjd är mätt endast med spegel, men de tycks ändå bilda en plausibel serie: Mårtsbo 47 m, Nybo 45 m, Hagaström 41 m.^{47a}

Motsvarigheter till keramiken från Svinvallen och de andra rika åländska boplatserna från samma tid finns också i Uppland. Torslunda i Tierp är den mest kända, men dessutom finns några små keramikfynd från Karby

⁴⁵ G. Hallström, Stenåldersboplatsen vid Återvall på Ingarön, Värmdö skeppslags fornminnesförenings årsbok 1938.

⁴⁶ SHM 14844, 15053, 15388.

⁴⁷ Ph. Humbla, Arkeologiska undersökningar i Gästrikland 1936, Från Gästrikland 1936, s. 89 f. — Gävle museum 7541.

^{47a} Enligt uppgifter i Riksantikvarieämbetets antikvarisk-topografiska arkiv. — Hagaström SHM 19849.

nr 2⁴⁸ och Bergby⁴⁹ i Vendel och Tibble i Björklinge socken.⁵⁰ I dessa fynd förekommer bl.a. vargtands- och fiskbensmönster i kamteknik, men även gropar — alltså helt som på Svinvallen. Tibble har av Oldeberg⁵¹ och Malmer⁵² hänförts till den svenska båtyxkulturen. Det kan därför vara av betydelse att påminna om de starka inslagen av stridsyxkulturens keramik, som förekommer inte bara på Svinvallen utan också och framför allt på den yngre delen av Jettböle.⁵³ Malmer⁵⁴ har inte utan fog kritiserat Bagges stilgrupp Fagervik V; måhända skall inslagen av svensk båtyxkultur på Fagervik tolkas på samma sätt som motsvarande inslag på de åländska boplatserna. Skall inte också inslagen av stridsyxkultur på Västerbjers tolkas på samma sätt, som ett främmande inslag?

Fynden från Djupvik i Södermanland uppfattas av Florin som en kronologisk enhet inom stilskedet Säter III.⁵⁵ Keramiken uppvisar typiska Säter III-mönster men omfattar även kärl med gaffelstämpel och nagelstreck tillsammans med gropar och ansluter sig alltså nära till Glamilders-keramiken. Bland fynden finns emellertid också trindyxor och keramik med halvcirkelstämpel, vilket bedömt med åländska erfarenheter betyder, att bosättningen på Djupvik har börjat tidigare än på Glamilders, eventuellt redan samtidigt med Kolsvidja. Det följande kronologiska skedet representeras i Södermanland bl.a. av boplatserna S. Lövtorp och Fållnäs skola i Sorunda socken. På den förra har hittats gropornerad keramik med fiskbens- och vargtandsmönster, en flat kärlbotten och 50 m från keramikfynden ett fragment av en båtyxa.⁵⁶ På den senare boplatzen har hittats keramik med vargtandsmönster.⁵⁷

Med en återgång till fynden från Smikärr, vore min sammanfattande formulering denna: boplatzens keramik tillhör stilskedet Säter III, dels

⁴⁸ SHM 24940.

⁴⁹ SHM 19416.

⁵⁰ SHM 15439. — G. Ekholm, *Upplands forminnesförenings tidskrift VIII*, s. 6 f.

⁵¹ *Andreas Oldeberg*, *Studien über die schwedische Bootaxtkultur*, Stockholm 1952, s. 141 och fig. 295.

⁵² *Malmer*, *Jungneolithische Studien*, s. 940.

⁵³ C. A. Nordman, *Östsvensk boplatstkultur och finländsk stenålder*, FM 1922, s. 23 f.

⁵⁴ *Malmer*, *Jungneolithische Studien*, s. 721 f.

⁵⁵ *Sten Florin*, *Djupvik, eine ostschwedische Fischersiedelung vom Ende der Steinzeit*, *The Bulletin of the Geological Institutions of the University of Uppsala Vol. XL* (1961), s. 353.

⁵⁶ *Ivar Schnell*, *Södertörn under stenåldern*, *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria XXIV* (1930), s. 40. — SHM 18107, 18381, 19123, 19497.

⁵⁷ SHM 25090.

högstil, dels senstil (= Glamilders), medan tidig stil (= Kolsvidja) inte finns på den nedre men väl på den övre bopplatsen.

Tes: Stående gaffelstämpel och nagelstreck kombinerade med gropar är en motivgrupp som tillsammans med fiskbensmönstret i kam- eller streckstämpel, fattigdomen på varierande stämpelmönster och frånvaron av bågstämpel är utmärkande för en sen del av stilskedet Säter III i östra Mellansverige och på Åland. Trindyxor förekommer inte, medan istället skifferpilarna blir vanligare. Därefter följer det stilskede, som Bagge har kallat Fagervik IV b och vars främsta kännetecken är flatbottnade kärl med yttäckande ornament med tandad stämpel bl.a. i vargtandsmönster och inslag från de svenska och finska båtyxkulturernas keramik.

C. F. Meinander